

Překlad posudku na habilitační práci

Hana Bergerová: *Untersuchungen zum Emotionswortschatz des Deutschen anhand des semantischen Feldes „Ärger“ unter Berücksichtigung des Tschechischen und mit Fokus auf lernerphraseographische Fragestellungen*. Habilitační práce Brno 2012.

Poněkud komplikovaný název předložené habilitační práce svědčí na jedné straně o časté snaze postihnout v názvu obsah celé práce, na straně druhé je tím čtenáři naznačeno, co lze v práci očekávat:

1. Práce se nachází v oblasti tzv. lingvistiky emocí, H. Bergerová od počátku spolupracovala na projektu stejného zaměření na Ostravské univerzitě.
2. Jedná se o lexikologickou práci. Ostatní jazykové roviny, které byly právě v ostravském projektu rozpracovány, nejsou zohledněny.
3. Jedná o germanistickou práci, H. Bergerová přesto pro mnohá podstatná zjištění k problematice verbalizace emocí využívá možnost kontrastivního srovnání němčiny a češtiny
4. Jedná se také o teorii oboru *Němčina jako cizí jazyk*, zejména o příslušné oborové slovníky a jejich přístup k frazeologii. Skopus čistě lexikologického zájmu je tím do určité míry omezen.

Pro úpravu práce do tisku bych autorce doporučil kratší a příhodnější název. V posudku se budu dále řídit těmito čtyřmi body jako východisky popisu předložené práce H. Bergerové:

1. K lingvistice emocí

„Vlastnímu lingvistickému těžišti práce předchází exkurz do psychologie emocí, především do psychologie hněvu.“ (S. 12) H. Bergerová jej pojímá široce; začíná pojednání tím, že ani psychologie není jednotná v pojetí emocí, v tom, co emoce je a jak je možné ji definovat. Užitečným vodítkem zde je výčet znaků (s.15), které charakterizují emoce jako ‚základní emoce‘. „Vzniká [=emoce NRW] bezprostředně jako reakce na dění nebo myšlenku.“ (ibid.) Zde by bylo velmi lákavé ověřit v literatuře, především beletristické, co emoci předchází jako její spouštěč. Pojmy ‚dění‘ nebo ‚myšlenky‘ je zde nutné chápat z širšího pohledu, pak je teprve možné subsumovat všechny myslitelné možnosti. Autorka dále pojednává o rozdílu mezi emocí a citem a nedochází podobně jako příslušná psychologická literatura k závěru, pouze pragmaticky konstatuje, že „pro potřeby předložené práce je rozlišování podružné. Upřednostňuji označení ‚emoce‘.“ (S.16)

Pro úvahy o frazeosémantickém poli ‚zlost‘ jsou důležité tři parametry: Hodnocení (pozitivní vs. negativní), trvání (trvajících vs. netrvajících) a intenzita (intenzivní vs. mírný). S. 16. Tento výrok je plauzibilní, v kontextu práce ale překvapí předchozí charakteristika emocí, v níž H. Bergerová uvádí „emoce musí trvat krátce“. (S. 15).

V souvislosti s emocemi z oblasti ‚zlost‘ H. Bergerová hovoří o tzv. *Vorwurfsemotionen* (emoce výčitek) (S. 20). To je spíše překvapivé, neboť

'výčitka' není primárně emoce, nýbrž řečové jednání (Sprechhandlung), typ mluvního aktu, který může vyjadřovat negativní emoce, ale ne vždy. Znovu se zde tedy ukazuje, že ostatní disciplíny nejsou vhodné k tomu, aby řešily jazykovědné problémy nebo přinášely odpovědi na jazykovědné otázky. Pro úpravu do tisku bych rád doporučil, jako východisko této kapitoly použít přesnou textovou analýzu a z ní za pomoci psychologické literatury dospět k nezbytným stanoviskům.

K psychologizujícím kapitolám by bylo možné ještě formulovat ještě další poznámky, od toho však upustím, protože "Psychologie emocí jako první výzkumný zdroj" (viz. název kapitoly 2. na str. 14) není příliš výtěžná a tím také pro práci málo důležitá.

Mnohem více lze očekávat od kapitoly 3. "Vztah jazyka a emocí jako druhý výzkumný zdroj", neboť otázka míří do klíčové oblasti jazykovědy, ke vztahu jazyk - mluvčí. Uvažujeme-li, že základní funkcí lidského jazyka jako systému znaků je umožnit intersubjektivní vyjádření obsahů vědomí, hraje právě zde jazykové vyjádření emocí důležitou roli, neboť lidské (sou-)žití bez emocí je sotva myslitelné. Proto bych také nehovořil o odrazu koceptualizace emocí ve výrazových formách jazyka (S. 40). Pojem 'odraz' je za prvé až příliš vázán na materialistické teorie jazyka, za druhé se kreativní funkce 'konceptualizace' vzdaluje úhlu jazykovědného pohledu. Právě ona kreativita a nikoli 'odraz' je v této souvislosti zajímavá. V tomto kontextu je také smysluplné hovořit o 'příkladu němčiny' neboť emoce, přinejmenším základní emoce, jsou univerzální fenomén, nikoli jejich jazykové vyjádření.

Po krátkém referátu o dosavadním výzkumu (s. 39 ff.) si H. Bergerová klade zásadní otázku: "Co je vlastně citová slovní zásoba?" (S. 42), na niž bohužel nenachází přímou odpověď, znovu dochází k diskusi o rozdílech mezi *emocí* a *cítem*. Není zcela jasné, zda se při této diskusi jedná o emocích resp. citech jako takových nebo o příslušných výrazech. Ať je tomu jakkoli, dnes po desetiletích především strukturalistické sémantiky už není třeba zastávat stanovisko, že 'synonymie' předpokládá principiální zaměnitelnost synonym ve všech kontextech (S. 43). Zřetelněji by se mělo rozlišovat mezi výrazy 'slovo' (*Wort*) a 'pojem' (*Begriff*) (tento problém se týká používání výrazu '*Emotionsbegriffe*' (s. 44 et passim)).

H. Bergerová v této kapitole správně dochází k pojednání o citoslovcích jako slovnímu druhu, který především slouží k výrazu emocí. V této souvislosti postrádám zmínku o výzkumné práci Damaris Nübling, jejíž jméno nefiguruje v seznamu literatury.

Získal jsem ale dojem, že H. Bergerová je velmi sečtělá a s nepatrnými výjimkami příslušnou literaturu velmi dobře ovládá. Neodpoutává se však od ní, zůstává spíše v reflexi jednotlivých pojetí, aniž by z těchto teorií rozvíjela pojetí vlastní. Pravděpodobně je to dáno tím, že v práci nepřilíží zohledňuje obecnější literaturu vztahující se k jejím dílčím disciplínám. V seznamu literatury vidíme jméno Eugenio Coseriu dvakrát, ale bez argumentační odezvy v jednotlivých kapitolách.

V žádném případě by zde však neměl vzniknout dojem převažujícího kritického pohledu na předloženou práci. H. Bergerová preferuje pojednání o teoretických a metodologických problémech, dává přednost prezentaci konkrétních jazykových fenoménů jako příkladů pro teoretická zjištění, proto se také posuzovatel práce zaměřuje právě na případné problémové teoretické a definiční případy.

2. Lexikologie

V názvu práce H. Bergerová hovoří o 'slovní zásobě emocí' a o 'sémantickém poli'. Čteme-li tyto pojmy, pomýšlíme ihned na výzkum ve smyslu strukturní sémantiky resp. teorie slovních polí. Název čtvrté kapitoly ale zní "Frazeologie jako třetí výzkumný zdroj". (S. 91). Jen na okraj budiž uvedeno, že opakovanou metaforu *výzkumný zdroj* ne zcela chápou. Důležitější však je, že výstavba práce není plánována jako výzkum slovní zásoby emocí, nýbrž jako výzkum emočních frazeologismů a nejedná se zde o sémantické pole, nýbrž o frazeologismy z referenční oblasti "zlost".

H. Bergerová znovu začíná příslušnou kapitolu vymezením předmětu, které charakterizuje jako "nekončící příběh". (S.91). Po čtyřech stranách ale dochází k závěru, že 'frazeologismus' je pojem nadřazený více formám, jakými jsou 'idiomy', 'příслови', 'rutinní formule' a 'kolokace'. (S. 94). Následuje tak celou řadu badatelů, kteří se podle tvrzení (na s. 93) prosadili. Neptá se již, zda je takový způsob terminologického 'imperialismu' účelově v lexikologickém výzkumu smysluplný. Ukazuje se zde znovu, že H. Bergerová postupuje s respektem k autoritám. Nápadný je tento styl na s. 95, kde H. Bergerová přejímá Burgerovo klasifikační schéma i s příklady a nezohledňuje, nakolik je tato terminologie pro ni samotnou, resp. pro jazykový výzkum emocí, využitelná. Totéž platí pro přehled o koncepcích polí. (S. 125).

Osobně jsem vůči širokému pojetí frazeologismů poměrně skeptický, takovým způsobem se totiž slučují zcela rozlišné fenomény. Idiomy mají gramatickou funkci slov, jakkoli jsou větné (fungují pak tedy jako slovesa); oproti tomu jsou přísloví jakési mikrotexty, rutinní formule jsou větné formou i syntaktickou funkcí a tím je nutno je usadit na zcela jiných komunikativních/pragmatických rovinách. Podskupiny frazeologismů nejsou v žádném případě předmětem lexikologické práce. Zůstane-li H. Bergerová u tohoto pojetí, což je samozřejmě zdůvodnitelné, pak by se idiomy a kolokace měly objevit i v názvu práce.

V každé lexikologické práci je nutné pečlivě dbát o gramatické kategorie (a funkce). V tabulce na str. 110 H. Bergerová hovoří o adverbích, jakkoli se ve většině případů jedná o adjektiva, tento problém se objevuje častěji.

3. Metalexikografie a německo-český kontext

Svou silnou analytickou stránku předvádí H. Bergerová v 5. kapitole nazvané „L2-Lexikografie jako čtvrtý výzkumný zdroj“. (S. 130ff.) Velmi dobře ovládá

příslušnou literaturu, její kompetence se ukazuje ve schopnosti vytvořit vlastní teorii. To se ukazuje především v rozpracování vlastních kritérií pro posouzení velmi rozmanité sekundární literatury. Doufám, že tuto kapitolu budou číst autoři slovníků, zejména autoři slovníků pro oblast L2 a vyvodí z ní příslušné závěry pro svá další vydání. Zde však emoční slovník nehraje roli, jedná se o svébytný metalexikografický a slovníkově kritický výzkum. Jinými slovy H. Bergerová zkoumá i v této jediné analytické kapitole spíše metajazyk než jazyk objektový.

Autorčina síla se manifestuje také v kontrastivně zaměřené kapitole. Ověřuje použitelnost německo-českých frazeologických slovníků na vytvořených vlastních ‚konzultačních situacích‘ (S. 166 et passim). Pohlédněme na jeden příklad (S. 166):

„*Český uživatel chce – např. v dopise nebo elektronické zprávě – v němčině vylíčit událost, která jej rozzlobila. Na mysli mu vyvstává německý ekvivalent pro český frazeologismus být vzteky bez sebe, zápasí s překladem, současně potřebuje pomoc v produkci textu v CJ. (cizím jazyce - zkratka NRW)“ (S. 166)*

Tento příklad by mohl demonstrovat typickou didaktickou pozici, která by při L2-akvizici mohla ulehčit vcitění se do situace, v níž se konkrétní frazeologismus používá. Na druhé straně si neumím zcela dobře představit, že pisatel dopisu nebo emailu cíleně zamíří k jednomu určitému frazeologismu. H. Bergerová také opakovaně zdůrazňuje, že jedno- nebo dvojjazyčný slovník musí zohledňovat potřeby uživatele; ptám se, zda by v takovém případě nebylo příhodnější použít metaforu ‚*sauer sein*‘ (být naštvaný) namísto zastarávajícího obratu ‚*außer sich sein vor Wut*‘ (být vzteky bez sebe), který najdeme spíše u starších mluvčích.

K tomu nutno přičíst, že v rámci práce, která pojednává o slovní zásobě emocí, zvláště pak o frazeologismech z oblasti sémantického pole ‚hněv‘ (název) je nutno o ‚hněvu‘ hovořit přirozeně. Právě v této souvislosti by byla situační analýza na podkladu bilingválního plně textového korpusu přinejmenším dobrým doplněním ne-li východiskem pro slovníkovou kritiku. Takovou kontrastivní analýzu v práci nenacházím.

4. ‚Empirický základ‘

Kapitola 6. ‚K (frazeo)sémantickému poli ‚hněv‘ – úvahy k jeho rozsahu a vymezení‘ (s. 218ff.) a kapitola 7. ‚L2-frazeografie ve světle empiricky zaměřeného výzkumu‘ (s. 247ff.) mají v seznamu nečíslovaný nad-nadpis ‚Empirický základ práce‘ (s. 8), který se v dalším textu už neobjevuje.

Zdá se, že H. Bergerová zde zamýšlí výzkum jazykových dat v teoretickém rámci strukturní sémantiky, neboť vychází ze známé definice ‚slovního pole‘ (Eugenio Coseriu); nezohledňuje ovšem a neověřuje jeho základní rozlišování mezi primární a sekundární slovní zásobou nebo frazeologismy – a zde se může jednat především o idiomy, které lze přiřadit k primární slovní zásobě.

H. Bergerová vychází v dokladovém materiálu z různých německých a českých frazeologických slovníků, vyhledává v nich jednotlivé frazeologismy a

vysvětluje jednotlivá hlediska, částečně za pomoci příkladu z korpusu DEREKO. Nezabývá se otázkou, zda určitá lemmata, i z okruhu frazeologismů, nejsou víceméně lexikografy automaticky přebírané zastaralé výrazy (‘*Wortschatzleichen*’ – výraz vytvořen N.R.W. jako analogie ke složenině ‘*Karteileichen*’ (kartotéční kostlivci). Zda hrají roli ve skutečném jazykovém úzu, není na korpusových datech (např. z korpusu DEREKO) ověřováno. V této souvislosti by stálo za to pracovat s tzv. hierarchickými nebo účelovými korpusy. (Terminologie Wolf 2010).

H. Bergerová tímto způsobem prezentuje zajímavá a podnětná seskupení zmíněných frazeologismů, které je s to zasvěceně komentovat či charakterizovat. Nepodává ovšem lexikální struktury, z nichž by bylo zřejmé, čím, resp. jakými sémy se ten či onen frazeologismus liší od výrazu z jiného pole. Vícečetná slovní spojení jako frazeologismy a kolokace přiřadit k primární slovní zásobě by mohlo být plauzibilní - zde navazuji na myšlenku naznačenou výše – následovat by musel ovšem výčet struktur pole se všemi jeho členy. V takovém případě by byl cíl naznačený v názvu práce (Výzkum slovní zásoby emocí) naplněn zcela.

Kontrastivní výzkumy polí jsou velmi podnětné a lákavé, protože jsou s to názorně a zřetelně prokázat, jakým způsobem dva jazyky pomocí slov vytvářejí „obsahové kontinuum“ (Eugenio Coseriu) ‚hněvu‘ (který v této souvislosti není ani sémantickým ani frazeosémantickým polem – v jakémkoli významu.

V kapitole 7. se H. Bergerová znovu výrazně prokazuje jako excelentní metalexikografka. Přehled o výsledcích frazeologického výzkumu k této kapitole „Frazeologický výzkum a jeho metody“ čtenáře sice překvapí, protože otázkám výzkumu byl věnován dostatečný prostor a zde by se mělo jednat především o frazeografický výzkum. Přesto bych také tuto část práce důrazně doporučil každému tvůrci slovníku k nastudování.

Závěr

Spis H. Bergerové jsem četl s požitkem a považuji ji za přínos. Práce je dobře napsaná, důsledně vystavěná a přináší množství zajímavých vhlédů – více do výzkumu německého (a českého) jazyka než do německého jazyka samotného.

V souvislosti s názvem práce - to jsem se pokusil vyjádřit již vícekrát – zde pociťuji určité zklamání, protože H. Bergerová podává metajazykovědnou práci, spíše než práci jazykovědnou. Metajazykověda má ovšem svou hodnotu, osobně jsem více zastáncem detailní analýzy lexikálních struktur. Na mnoha místech by bylo v práci žádoucí, aby se oprostila od zdařilých výkladů rozdílných přístulů a směrů a pokusila se zaujmout a rozpracovat vlastní stanoviska.

Že je toho schopná, dokazuje H. Bergerová především v metalexikografických částech práce. Ať je tomu jakkoli, H. Bergerová se prezentuje jako vědkyně,

s níž stojí za to se pustit do diskuse. A to je snad nejvyšší chvála, jakou je v naší branži možné vyslovit.

Dovoluji si proto, Filozofické fakultě Masarykovy univerzity předloženou práci doporučit jako plnohodnotný habilitační výkon a postoupit k dalším krokům habilitačního řízení.

(podpis)
Prof. Norbert Richard Wolf